

ТЕРМИНОГРАФСКИ ПАРАМЕТРИ

Всепризнато от терминологите е, че установяването на характеристиките на речниковото описание, наричани параметри на терминографията, е основна и много важна задача за речниковата практика, поради което на този въпрос са посветени множество трудове.

Под терминографски параметър в най-общ смисъл се разбира характерна черта, особеност на речниковото описание на термините и терминологичните единици. Терминографският параметър като понятие и респективно метатермин възниква по подобие или в тясна връзка с понятието лексикографски параметър, поради което ще насоча към дефиницията, която му дава Ю. Н. Караулов: „Начин за лексикографска интерпретация на един или друг структурен елемент или функционално явление на езика и неговото лингвистично съответствие“ (Караулов 1981, цит. по Гриньов-Гриневич 2009: 19), който в следващото изложение ще конкретизирам.

Като се основавам на схващанията и класификациите на редица учени, не всички от които ги наричат параметри (Ре-Дебов 1971; Згуста 1971; Дюбоа 1971; Ре 1971; Сергеев 1973; Перерва 1976; Городецки 1983; Шайкевич 1983; Донски 1986; Донски 1988; Герд 1981; Капулер 1988; Лейчик 1999), и особено на класификацията на В. С. Гриньов-Гриневич (Гриньов-Гриневич 2009), както и на своя опит, тук ще предложа своя обща класификация, в която параметрите се делят на три основни групи:

- параметри на макроструктурата;
- параметри на микроструктурата;
- параметри едновременно и на макроструктурата, и на микроструктурата.

А за всеки параметър ще определя неговите аспекти или съставлящите го признаци, респ. подпараметрите. Например съставлящите признаци на параметъра *обем* са ‘голям обем’, ‘среден обем’, ‘малък обем’ (разбира се, възможна е и по-подробна аспектизация, като се добавят и ‘много голям обем’ и ‘много малък обем’).

Така установените параметри на терминологичните/специалните речници са 26. Те са следните:

- обем (параметър на макроструктурата);
- брой на езиците (параметър на макроструктурата);
- начин на подреждане на материала (параметър на макроструктурата);
- композиция (параметър на макроструктурата);
- метаезик на речниковото описание (параметър на макроструктурата);
- насоченост към определен кръг ползватели (параметър на макроструктурата);
- тематичен обхват (параметър на макроструктурата);
- речниковата единица – терминът заглавка според обекта на описанието (параметър на макроструктурата);

- лексикално-граматична характеристика на речниковата единица – заглавка (параметър на макроструктурата);
 - функция (параметър на макроструктурата);
 - формалноезиков параметър (параметър на микроструктурата);
 - етимологични данни (параметър на микроструктурата);
 - информация за съчетаемостта (параметър на микроструктурата);
 - прагматичен параметър (параметър на микроструктурата);
 - илюстративен параметър (параметър на микроструктурата);
 - регистрационен параметър (параметър на микроструктурата);
 - интерпретационен параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - понятийно-семантичен системен параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - лексикалносемантичен системен параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - област на термина – речникова заглавка (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - времев параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - метадиялектен параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - идиолектен параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - ареален параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - категориален параметър (параметър и на макро-, и на микроструктурата);
 - сведения за източниците (параметър и на макро-, и на микроструктурата).
- Така изведените терминографски параметри тук ще бъдат характеризирани още по два признака. Единият се отнася за тяхната роля или за тяхното място в конституирането на речника, т.е. дали са задължителни или не за съставянето на речника. Другият – за вътрешния състав на всеки от параметрите, т.е. дали има само един или няколко аспекта, което означава речниците да се характеризират според един или друг от тези аспекти.

I. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПАРАМЕТРИТЕ СПОРЕД ТЯХНАТА РОЛЯ В КОНСТИТУИРАНЕТО НА ТЕРМИНОЛОГИЧНИТЕ РЕЧНИЦИ

Тук ще насоча вниманието към възможността за делението на параметрите според бинарния признак общи/задължителни (т.е. конституиращи) и незадължителни/факултативни (т.е. неконституиращи). Трябва обаче да отбележа, че това не значи, че факултативните параметри не са съществени. Например, ако даден речник може да се характеризира според илюстративния параметър, който е факултативен в общото деление, това не значи, че той може да отсъства в него.

1. Общи/задължителни (т.е. конституиращи) параметри

Общи са тези параметри, без наличието на които не може да има какъвто и да било терминологичен речник. Те присъстват във всеки речник.

Както става ясно, от изброените по-горе параметри не всички играят еднаква роля в състава и структурата на терминологичния речник. Тези от тях,

които нарекох общи, са тези, които определят съществуването на всеки речник. Те са следните 13 (10 + 3):

- 1) 'обем';
- 2) 'брой на езиците';
- 3) 'начин на подреждане на речниковите статии';
- 4) 'композиция';
- 5) 'метаезик';
- 6) 'насоченост към определен кръг потребители';
- 7) 'тематичен обхват';
- 8) 'речниковата единица – терминът заглавка според обекта на описанието';
- 9) 'лексикално-граматичен параметър';
- 10) 'функция'.

Следващите 3, които отделям, са:

- 11) 'формалноезиков параметър';
- 12) 'интерпретационен параметър';
- 13) 'област на термина речникова заглавка'.

Разглеждам ги отделно поради някои техни особености, на които ще се спра.

Формалноезиковият параметър включва няколко аспекта, два от които в случая представляват интерес. Това са 'написание' и 'произношение'. Повече от ясно е, че признакът 'написание', било то чрез естествен или изкуствен (чрез символи) език, е общ, задължителен за всички речници. Не може да съществува нито речникова статия, без да е написано нейното заглавие, нито речник, без да са написани неговите речникови единици. Същевременно трябва да отбележа, че в случая не става въпрос за правопис, т.е. дали с оглед на книжовноезиковите норми е написана формата на термина. Аспектът 'произношение' обаче не е задължителен. Неговото отбелязване или неотбелязване няма отношение към съществуването на речника. (Разбира се, тук не се обсъжда въпросът за случая, когато терминологичният речник е правоговорен, което се отнася към друг параметър.) Поради тази причина включването на формалноезиковия параметър в общите конституиращи параметри е в известна степен условно, освен ако аспектът му 'произношение' не се изведе в самостоятелен параметър, което обаче не смятам за подходящо.

Интерпретационният параметър с всички свои аспекти се отнася за всички терминологични речници. Но възможно е речникът да представлява само един списък от термини, подредени по определен ред, без да се дава каквато и да била интерпретация. Поне на мене такъв терминологичен речник не ми е известен, освен ако не се вземат под внимание индексите на термини в добавка към някакъв труд от неречников тип.

Параметърът 'област на термина речникова заглавка' също би могъл да предизвика въпроси. Ясно е, че при дву- или многоотраслов речник е задължително да се отбелязва неговата предметна област освен в заглавието, така и в отделните речникови статии. Също така, когато е тесноотраслов и в него са включени и термини от други области, които се употребяват в дадения отрасъл. Но когато речникът се състои от термини, функциониращи само в една област, то тя не се отбелязва в речниковите статии, тъй като е означена в заглавието на речника, което обаче не е указание, че в речника няма и термини от други области.

Тези три параметъра биха могли да бъдат отделени в самостоятелна група и възможно е така да бъде по-точно. Но поне засега смятам, че това отделяне ще бъде изкуствено, особено що се отнася до интерпретационния параметър и до параметъра 'област на термина речникова заглавка'. При първия възниква въпросът: ако няма каквато и да било интерпретация (в смисъл никакви данни за термините), то защо се създава такъв речник? И да се отговори, че индексите не са речници, а друг тип терминологични сбирки. При втория – речници, в които се включват само създадените в дадената област термини, без да се допускат и функциониращи в нея термини от други области, едва ли е целесъобразно да се съставят, ако не са някакво теоретично изследване, а не реални речници за реално потребление.

Поради посочените причини и трите параметъра оставям в групата на общите параметри, без да претендирам за окончателно решение.

Всички тези 13 параметъра са съставните части на всеки речник. Например не може да има речник, който няма 'обект' или 'композиция', или 'тематична област', или 'език, на който е написан – метаязик на речниковото описание', и т.н.

Към тях може да се добавят един, два или повече от останалите параметри (също 13). Може обаче и да не се добавят, при което речникът няма да загуби същността си на речник. Затова ги нарекох факултативни параметри.

2. Факултативни параметри

- 1) 'етимологични данни';
- 2) 'информация за съчетаемостта';
- 3) прагматичен параметър;
- 4) илюстративен параметър;
- 5) регистрационен параметър;
- 6) времев параметър;
- 7) понятийно-семантичен системен параметър;
- 8) лексикалносемантичен системен параметър;
- 9) метадиалектен параметър;
- 10) идиолектен параметър;
- 11) ареален параметър;
- 12) категориален параметър;
- 13) 'сведения за източниците'.

Тъй като тази класификация на параметрите се прави във връзка с определяне на видовете терминологични речници, въпрос, който представлява интерес, е дали тези параметри са съвместими или несъвместими помежду си.

Параметрите 'етимологични данни', 'информация за съчетаемостта', прагматичен параметър, илюстративен параметър, регистрационен параметър, времев параметър, понятийно-семантичен системен параметър, лексикалносемантичен системен параметър, ареален параметър, категориален параметър и 'сведения за източниците' са съвместими помежду си.

Несъвместими помежду си са метадиалектният параметър и идиолектният параметър, тъй като не е възможно даден речник да бъде едновременно речник и на определена научна школа, и речник на терминологията на един отделен учен, т.е. реализира се или единият, или другият параметър – двата

параметъра са в отношение на дизюнкция (или... или). Същевременно всеки от тях поотделно е съвместим (отношение на конюнкция – и... и) с останалите незадължителни параметри. Съвместимостта им с общите параметри не подлежи на обсъждане, тъй като тя се приема за даденост.

Друго деление на параметрите е на прости и сложни.

3. Прости (едноаспектни) параметри

Прости са тези параметри, които представляват само един признак, т.е. имат само един аспект. Такива са следните:

- понятийно-семантичен системен параметър;
- лексикалносемантичен системен параметър;
- ареален параметър;
- метадиялектен параметър;
- идиолектен параметър;
- ‘информация за съчетаемостта’;
- ‘етимологични данни’;
- ‘композиция’;
- регистрационен параметър;
- ‘сведения за източниците’.

Това не значи, че в самия параметър не може да има вътрешно разслоение, както е например при понятийно-семантичния параметър, който се проявява в редица разновидности: генерична системност (отношението род – вид, вид₁ – вид₂ – вид₃...), партитивна системност (цяло – част, част₁ – част₂ – част₃...), асоциативни отношения (вършител – действие, действие – резултат, действие – обект и т.н.); също при лексикалносемантичния параметър – синонимия, антонимия.

4. Сложни (многоаспектни) параметри

Сложни са тези параметри, които представляват съвкупност от два и повече, обикновено еднородни признака, т.е. те съдържат повече от един аспект, поради което можем да ги наречем и многоаспектни. Такива са следните:

- ‘обем’ с аспекти ‘малък (кратък)’, ‘среден’, ‘голям’, а също така при подробно разслоение – ‘много малък’ и ‘много голям’;
- ‘брой на езиците’ с аспекти ‘едноезичен’, ‘двуетзичен’ и ‘многоезичен’;
- интерпретационен параметър с аспекти ‘дефиниция’, ‘описание на съдържанието’, ‘допълнителни сведения’, ‘препратка’;
- ‘функция’ с аспекти ‘инвентаризираща’ и ‘регламентираща’, както и съвместяване на двата аспекта;
- лексикално-граматичен параметър с аспекти съществително име, прилагателно име, глагол, морфема (представка и наставка);
- ‘тематичен обхват’ с аспекти тесноотраслов/отраслов и многоотраслов (тук трябва да обърнем внимание на факта, че в тесноотрасловия/отрасловия речник и респективно в съответния параметър, въпреки че се включват термини само от една област, не следва да се пренебрегват термините, които са от други области, но функционират и в дадената област – това обаче не значи, че аспектът е многоотрасловост);

– ‘насоченост към определен кръг ползватели’ с аспекти ‘насоченост към обучаващите се (учебен речник)’, ‘насоченост към специалисти’, ‘насоченост към широк кръг ползватели’

– ‘речниковата единица – терминът заглавка според обекта на описанието’ с аспекти термини, терминоеlementи, терминологична лексика, също така всички заедно;

– ‘област на термина речникова заглавка’ с аспекти конкретните предметни области;

– ‘метаезик на описанието’ с аспекти естествен език и символен език;

– формалноезиков параметър с аспекти ‘написание’, ‘произношение’, ‘деление на срички’, ‘формални дублети (правописни дублети, акцентни дублети, граматически дублети, словообразователни дублети)’;

– прагматичен параметър с аспекти ‘особености на употреба’ и ‘степен на употребителност (рядък, разпространен, оказионален)’;

– категориален параметър с аспекти логико-семантична категория (срв. термини за предмети, за процеси, за свойства и т.н.); семантично поле (срв. семантичното поле на термина *бетон* – Алексиев 2011: 113–114); класификационна група (срв. род – вид, цяло – част, актантна група); лексикалносемантична група (срв. по части на речта); словообразователно гнездо;

– времеви параметър с аспекти ‘съвременен’, ‘нов’, ‘остарял’;

– илюстративен параметър с аспекти ‘текстов’ и ‘графичен’;

– ‘начин на подреждане’ с аспекти азбучен ред и по друг признак.

Сложните (многоаспектните) параметри от своя страна могат да се разделят на групи в зависимост от това дали аспектите са съвместими, или са несъвместими помежду си в реализацията на параметъра.

4.1. Сложни параметри с несъвместимост

на аспектите при реализацията им в речника

– ‘обем’ – обемът е или малък, или среден, или голям;

– ‘брой на езиците’ – или един, или повече (два, три и т.н. езика);

– ‘тематичен обхват’ – или една, или повече от една предметна област;

– ‘метаезик на описанието’ – или естествен, или символен език;

– ‘прагматичен параметър’ – употребата може да бъде или рядка, или разпространена, или оказионална.

4.2. Сложни параметри със съвместимост

на аспектите при реализацията им в речника

Характерно за тях е, че всеки от аспектите може да се реализира и самостоятелно, и едновременно с останалите, т.е. в един речник – всички аспекти, в друг – само един аспект, в трети – два аспекта и т.н.

Такива са следните параметри:

– ‘функция’, например в един речник може да се реализира само инвентаризиращата функция, в друг – само регламентиращата, в трети – и двете функции;

– интерпретационен параметър, например в един речник – само дефиниция, в друг – само описание, в трети – и дефиниция, и описание, и допълнителни данни;

– ‘речниковата единица – терминът заглавка според обекта на описание-то’, например речник само на термините или само на терминоелементите, или на терминологичната лексика, или на всички тях заедно;

– лексикално-граматичен параметър, например може да има речник само на съществителни имена или само на прилагателни (като терминоеlementи), или само на терминологичната лексика, или на всички заедно;

– формално-езиков параметър – съществително и/или прилагателно (като терминоеlement) и/или глагол (като дума от терминологичната лексика);

– илюстративен параметър – графичен, образен и/или текстов;

– времеви параметър – нови и/или съвременни и/или остарели;

– ‘насоченост към определен кръг ползватели’ – специалисти и/или по-широк кръг ползватели;

– ‘начин на подреждане’ – азбучен ред и/или друг начин;

– категориален параметър – ‘предмет’ и/или ‘процес’ и/или ‘свойство’ и т.н.;

– ‘област на термина речникова заглавка’.

И така, видовете терминологични речници в зависимост от терминографските параметри могат да се изчислят логически чрез:

– добавяне към задължителните параметри на всеки един от незадължителните параметри;

– добавяне към задължителните параметри на цялата съвкупност от съвместими параметри;

– добавяне към задължителните параметри на цялата съвкупност от съвместими параметри плюс друг от несъвместимите помежду си параметри.

Това изчисление може да продължи по-нататък чрез добавяне към общите параметри на всяка от комбинациите между незадължителните параметри плюс единия, а след това плюс другия от несъвместимите помежду си параметри. Тук ще посоча само няколко примера:

общите (задължителните) параметри + всички незадължителни компоненти + метадиалектния параметър;

общите (задължителните) параметри + всички незадължителни компоненти + идиолектния параметър;

общите (задължителните) параметри + всички незадължителни компоненти + понятийно-семантичният параметър;

общите (задължителните) параметри + всички незадължителни компоненти + времеви параметър.

Тук няма да се спирам на теоретичното решение на въпроса за класификацията на терминологичните речници. Такива са известни (срв. напр. Лейчик 1999; Гриньов-Гриневиц 2009: 155–191). Но от техния преглед може да се направят следните изводи:

– Всички автори на класификации смятат, че градят своите класификации по най-съществените признаци, но тези най-съществени признаци се оказват различни при различните автори, което навежда на мисълта за случайност (срв. и Гриньов-Гриневиц 2009: 184).

– Предпочита се параметричният подход.

– Налице са както строго йерархични, така и фасетни (многоаспектни) класификации.

– Търси се и влиянието между отделните параметри при определянето на вида на речника.

– Изводът, който прави С. В. Гриньов-Гриневич, е, че „в основата на класификацията на речниците преди всичко трябва да бъдат поставени техните най-важни отличителни особености“ (Гриньов-Гриневич 2009: 185).

– Разлика между типология и класификация не се прави.

Ясно е, че всеки автор на речник ще определи предварително кои параметри представляват интерес с оглед на неговите цели, който със съставянето на речника ще се реализират. Но както вече видяхме, само задължителните параметри са 13, от което следва, че най-малкият брой параметри, които се реализира, е 13. Като се прибавят и останалите комбинации, броят им нараства неимоверно много. Тогава също е ясно, че никой автор няма да определи вида на речника си, или поне заглавието му, с всички тези параметри, който е реализирал. В този смисъл интерес и като научно любопитство, и като практическо решение представлява въпросът какви са предпочитанията на авторите на речници при определяне на заглавията, т.е. кои параметри поставят на преден план или смятат за най-съществени, поради което ги означават в заглавията. Но този въпрос ще бъде обект на друга публикация.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексиев 2011:** Alexiev, B. Knowledge-oriented terminography. Sofia: Avangard Prima, 2011.
- Герд 1981:** Герд, А. С. Терминологический словарь среди других типов словарей. – В: Современная русская лексикография. Ленинград: Наука, 1981, с. 106–112.
- Городецки 1983:** Городецкий, Б. Ю. Проблемы и методы современной лексикографии. – В: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIV. Москва: Прогресс, 1983, с. 5–22.
- Гриньов-Гриневич 2009:** Гринева-Гриневич, С. В. Введение в терминоведение. Москва: Книжный дом „Либроком“, 2009.
- Донски 1986:** Донской, Я. Л. Словник в научно-технической лексикографии. Автореферат диссертации. Ленинград, 1986.
- Донски 1988:** Донской, Я. Л. Частотные данные и терминологические словари. – В: Методика и практика научно-технического перевода. Пенза: Приволжск. дом научно-технич. пропаганды, 1988, с. 53–55.
- Дюбоа 1971:** Dubois, J. et C. Introduction à la lexicographie: le dictionnaire. Paris: Larousse, 1971.
- Згуста 1971:** Zgusta, L. Manual à Lexicography. Prague, Academia/Hague, Paris: Mouton, 1971.
- Капулер 1988:** Капуллер, Е. Л. Рекомендации по разработке терминологических словарей. Москва, 1988.
- Караулов 1981:** Караулов, Р. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва: Наука, 1981.
- Лейчик 1999:** Лейчик, В. М. Типология словарей 21. века. – Вестник международного славянского университета. Сер. Филология. Т. 2, 1999.
- Перерва 1976:** Перерва, В. М. О принципах и проблемах отбора терминов и составления словника терминологических словарей. – В: Проблематика определения терминов в словарях разных типов. Ленинград: Наука, 1976, с. 190–204.

- Ре 1971:** Rey, A. Typologie genetique des dictionnaires. – In: Languages. La lexicographie. 1971, p. 48–64.
- Ре-Дебов 1971:** Rey-Debove, J. Étude Linguistique et Semiotique des dictionnaires contemporains. Paris: La Haye, Mouton, 1971.
- Сергеев 1973:** Сергеев, В. Н. О типах современных терминологических словарей. – В: Вопросы разработки научно-технической терминологии. Рига: Зинатие, 1973, с. 190–200.
- Шайкевич 1983:** Шайкевич, А. Я. Проблемы терминологической лексикографии. Москва: Всероссийский центр переводов, 1983.